

Olaf Olsen har så vidt muligt dateret alle citater i noter. Det er som sagt en smuk og nyttig bog. Jeg vil dog indvende at for den lokalt ukyndige havde et alfabetisk stedregister været at foretrække fremfor fynskortet, ligesom jeg vil pege på, at man på omslaget har beskåret Engelstofts tekst således, at den ikke kan læses i sin udstrækning fra venstre til højre. Det er synd, for hvis man vil have et indtryk af Engelstofts skrivestil, er omslaget lettere at læse end gengivelsen side 11, men det er naturligvis en kuriositet.

STEEN OVE CHRISTENSEN

REGINALD E. ZELNIK: *Labor and Society in Tsarist Russia. The Factory Workers of St. Petersburg 1855-1870.* Stanford, Cal., Stanford University Press, 1971. viii, 450 s. \$ 15.00.

De russiske revolutioner 1917 lader sig fortolke på forskellig vis, ingen kan derimod bestride industriarbejdernes afgørende indflydelse på deres udfald. Men med få undtagelser har selv de nyeste behandlinger kun beskæftiget sig med de russiske arbejdere i snæver sammenhæng med deres forhold til de revolutionære, marxistiske grupper og overset arbejdernes aktivitet i tidligere perioder. R. E. Zelniks bog kompenserer i en vis udstrækning for disse brist. Som udgangspunkt vælges året 1855; slutpunktet - 1870 - beror på, at den gensidige påvirkning mellem byernes fabriksarbejdere og den radikale, russiske intelligens indledes de følgende år. Forfatteren har valgt at samle sig om forholdene i St. Petersburg, landets hovedstad, som tillige var centrum for dets intellektuelle liv og var dets mest avancerede bysamfund.

De to første kapitler præsenterer byens institutioner og fabriksorganisationen i en beskrivelse af St. Petersburg før Alexander II.s regering. Kapitlerne 3-9, der er bogens kerneafsnit, bygger på omfattende litteratur- og arkivstudier, specielt i russiske arkiver. Forfatterens opmærksomhed samles om diskussion af arbejder-spørgsmålets fremvækst, arbejdernes levevilkår, arbejdsuro og søndagsskoleundervisningen; han understreger med føje, at den russiske regering og de toneangivende intellektuelle og industrielle kredse, som efter afslutningen af Krimkrigen indså nødvendigheden af industriel vækst, stod overfor en konflikt mellem industriens voksende behov for en moderne arbejderklasse og traditionen i zarernes Rusland, som lagde hovedvægten på landets formodede usårlighed overfor »proletarsygen«. Helt frem til 1870 fastholdt den radikale intelligens' repræsentanter, »raznochintsi«, at der bestod en væsensforskel mellem Ruslands og de vesteuropæiske landes udvikling, og mente at det vilde være muligt at eliminere de negative virkninger af industrialiseringsprocessen i Rusland. Endelig har forfatteren leveret en grundig og detaljeret beskrivelse af 1860'ernes arbejderbefolkning i St. Petersburg. Det kunde i denne forbindelse have været ønskeligt, at han havde foretaget en sammenligning af arbejderklassens tilblivelse og vækst i den russiske hovedstad med forholdene i andre egne af Rusland, f.eks. Ural og industriområdet omkring Moskva; den må være af afgørende betydning for forståelsen af mekanismen i den russiske arbejderklassens udvikling. Bogen afsluttes med en udførlig redegørelse for den første storstrejke på Nevskii-fabriken, de mekaniske bomuldsspindrier, en begivenhed, der varslede en ny periode af klassekonflikt i bysamfundet.

Som en første analyse af det tidlige industrisamfund er bogen vigtig, men for den samlede vurdering er det dog af betydning, at visse problemer burde have været analyseret mere præcist; det gælder f.eks. Kankrin's kontroversielle industripolitik og håndværkerproduktionens omformning til fabriksproduktion. Også visse specielle russiske termini kunde have gjort krav på nøjere forklaring; gil'dii er ikke det samme i Vesten som i Rusland. Afslutningsvis kan det anføres, at man trods de omfattende litteratur- og arkivstudier savner en del russiske, sovjetiske og vestlige forskere, f.eks. D. A. Timiriazev, P. Struve, N. J. Maslennikow, J. Machai, R. Portal og S. P. Turin.

EM. HALICZ

JAN KUUSE: Från redskap till maskiner. Mekaniserings-spridning och kommersialisering inom svenskt jordbruk 1860-1910. Meddelanden från ekonomisk-historiska institutionen vid Göteborgs Universitet 20. Göteborg 1970. 140 s. 20 sv. kr.

En væsentlig side af landbrugets modernisering i det 19. århundredes sidste halvdel var indførelsen af forbedrede, nu oftest fabriksfremstillede redskaber og inddragelse af teknikens landvindinger i form af dampmaskiner og nykonstruktioner som f.eks. centrifugen. Beskrivelsen af denne side af landbrugserhvervets udvikling har imidlertid ikke sjældent haft karakter af et uddrag af »Opfindernes bog« med årstal for de første brugbare konstruktioner. Hvorledes de nye redskaber og maskiner vandt frem i det arbejdende landbrug, har man i vid udstrækning måttet nøjes med at gisne om, og det er denne, den faktiske inddragelse af mekaniseringen, der er målet for Jan Kuuses undersøgelse.

Undertitlen »mekaniseringsspridning och kommersialisering« bør læses som spredningen af mekaniseringsprocessen som et led i den kommerialisering, der efter forfatterens opfattelse karakteriserer landbruget i slutningen af det 19. århundrede og som tegnes omkring selve undersøgelsen som en endog meget bred ramme. Jan Kuuse skildrer – grafisk fremstillet s. 19 – kommerialiseringen som udsprunget først og fremmest af en stærkt øget efterspørgsel efter landbrugsprodukterne og i den brede ramme omkring undersøgelsen af mekaniseringsspredningen påpeger forfatteren også den betydelige rolle, landbruget spillede som aftager for industrien (maskinfabrikation, AB Alfa Separator), et væsentligt emne, som det også med henblik på danske forhold ville være interessant at se belyst.

Mekaniseringen studeres i tre udvalgte områder, Malmö, Kronoberg og Uppsala län, henholdsvis sletteland med brugsstruktur meget lig vor egen i denne periode, skovområde med stærk overvægt af småbrug og et blandet skov- og sletteland med relativt mange større landbrug. Undersøgelsens materiale er ialt 4823 boopgørelser fra årene 1860/61, 1890/91 og 1910/11, og der opereres med fire brugsstørrelser, de små med under 2 ha, de mindre med fra 2 til 20, de større mellem 20 og 100 og endelig de store landbrug med mere end 100 ha tilliggende. Boopgørelser eller skifter har i dansk landbohistorie gammel hævd som kilde-materiale, og det er her af interesse at bemærke, at Jan Kuuse med henvisning til en undersøgelse, han har foretaget af indkomst- og formueudviklingen i det 20. århundrede (*Indkomstutveckling och förmögenhetsbildning. En undersökning af vissa*